

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar

Year: 7 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 3, p. 167-178, May 2023

Türkiye Türkçesinde {+Dİr} Anlambiriminin Yargıyı Sabitleme Eğilimi: Anlamı ve Bilgiyi İnşa Etme İşlevi* **

The Tendency of the {+Dİr} Moneme to Immobilize the Judgement in Turkey Turkish: The Function of Constructing Meaning and Knowledge

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1201925>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
11.11.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10.01.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.05.2023

Asya Studies

Engin Özdemir
Doktora Öğrencisi / Eskişehir
Osmangazi Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
pau.enginozdemir@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5097-5699>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 20-22 Ekim 2022 tarihleri arasında Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen "14. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Bu makalede, genellikle "bildirme eki" olarak adlandırılan {+Dİr} anlambiriminin Türkiye Türkçesinde en sık işletildiği iki kullanım alanındaki (tümce sonlarına eklendiği iki kullanımındaki) işlevi/işlevleri konu edilmiştir. Bu doğrultuda anlambirimin, eklendiği tümcelerle ve ifade bağlamıyla kurduğu ilişkiler temelinde, anlamın kesinlik ile olasılık arasında gidip gelişine nasıl tesir ettiği örnekler üzerinden gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bunun neticesinde, {+Dİr} anlambiriminin eklendiği tümceye olasılık anlamı katmadığı, olasılık durumunu kesinliğe yaklaştırdığı, dolayısıyla her durumda yargıyı kesinleştirme/sabitleme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre gönderici, kesinliği engelleyici birtakım etkenler bulursa bile doğruluğuna güvendiği yargısını kesinliğe olabildiğince yaklaştırmak için {+Dİr} anlambirimini tümcenin sonuna eklemektedir. Son tespitin ardından {+Dİr} anlambiriminin "kesinleştirme" veya "kesinliğe yaklaştırma" işlevinde kullanılma oranlarının konuşma dili ve yazı dilinde farklılaşması üzerinde durulmuştur. Anlambirimin, yazı dilinde çoğunlukla kesinleştirme işlevinde kullanılıyor olması, Walter Jackson Ong'un "yazı teknolojisinin dil ve insan psikodinamiği üzerine etkilerini" içeren görüşleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, {+Dİr} anlambiriminin, yazı dili-konuşma dili zeminlerinin ötesinde, tümel yargılarda kesinleştirme işlevinde kullanılmak gibi ayırıcı bir özelliğinin oluşu, yine dil-yazı ilişkisi temelinde izah edilmiştir. Çalışmanın son bölümde tümel ifadeler, Hans-Georg Gadamer'in felsefi hermeneutiğinin anlam-bilgi-dil ilişkisine dayanak sağlayan düşünceleri üzerinden değerlendirilmiş, bu itibarla tümel ifadelerde kesinleştirme ve kesinliği pekiştirme amacıyla kullanılan {+Dİr} anlambiriminin *dilin düşüncüyü, bilgiyi ve entelektüel faaliyeti örgütleyen art alanı* olan "söylem" özelinde bir "anlamı ve bilgiyi inşa etme işlevinin" olduğu çıkarımında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, {+Dİr} Bildirme Eki, Ek-Eylem, Kesinlik, Olasılık, Söylem

Abstract

In this article, the function(s) of the moneme {+Dİr}, which is generally called "indicative affix", in the two most common usage areas in Turkey Turkish is discussed. In this direction, it has been tried to observe through examples how the affix affects the fluctuation of meaning between certainty and probability, on the basis of the relations it establishes with the sentences to which it is added and the context of expression. As a result, it has been determined that {+Dİr} does not add the meaning of probability to the sentence to which it is added, it brings the probability situation closer to certainty, therefore it tends to make the judgement certain/fixated in every case. After the recent determination, the differentiation of the usage rates of the {+Dİr} in the function of "making certain" or "approaching to certainty" in ordinary and written language has been emphasized. The fact that the moneme is mostly used in the written language in the function of "making certain" has been tried to be explained based on Walter J. Ong's views on "the effects of writing as a technology on language and human psychodynamics". In this direction, the distinctive feature of the {+Dİr}, such as being used in the "making certain" function in universal judgements, beyond the written language-verbal language grounds, is also explained on the basis of the language-writing relationship. In the last part of the study, universal expressions are evaluated through the thoughts of Gadamer's philosophical hermeneutics. In this respect, it has been deduced that the {+Dİr}, which is used to reinforce the certainty in universal expressions, has a function of "constructing meaning and knowledge" for "discourse".

Keywords: Turkey Turkish, Indicative Affix {+Dİr}, Complementary Verb, Certainty, Probability, Discourse

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özdemir, E. (2023). Türkiye Türkçesinde {+Dİr} Anlambiriminin Yargıyı Sabitleme Eğilimi: Anlamı ve Bilgiyi İnşa Etme İşlevi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(Special Issue / Özel Sayı 3), 167-178.

ALANYAZINDA {+DIR} ANLAMBİRİMİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Alanyazında {+Dir} anlambiriminin¹ Türkiye Türkçesindeki tümce sonlarına geldiği iki kullanımı (1. Yüklemi ad soylu olan tümcelerin sonuna geldiği kullanımı. 2. Eylem soylu yüklemi bazı kiplerle çekimlenmiş tümcelerin sonuna geldiği kullanımı) üzerine görüşler genel olarak ekin sonuna geldiği tümceyi yüklemleştirip yüklemleştirmede temelinde farklılaşmaktadır. Ekin dil bilgisel görevleri ve işlevleri hakkındaki daha geleneksel çalışmalarda, özellikle adlara ve ad soylu sözcüklere gelerek bunları yüklem yaptığı vurgulanır. Buna göre {+Dir} eki, imek eyleminin geniş zamanının tekil ve çoğul üçüncü kişilerinde imek eylemi yerine kullanılır ve eklendiği söz dizisini tümceleştirir (Ergin, 2013: 315; Banguoğlu, 2015: 474; Korkmaz, 2019: 621-639; Aksan, 2000: 95-99; Savran, 2008: 184). Bu nedenle {+Dir} ekini Muharrem Ergin *isim-fiil*, Tahsin Banguoğlu *cevher fiil*, Doğan Aksan *koşaç* olarak nitelendirirken Zeynep Korkmaz hem imek eylemi yerine kullanılması nedeniyle *ek-fiil* bahsinde ele almış hem de diğer kişilerde adlara gelen kişi zamiri kökenli bildirme ekleriyle türdeş olarak *bildirme eklerine* dâhil etmiştir (Korkmaz, 2019: 621). Murat Küçük, özellikle Korkmaz'ın eki hem ek-fiil hem de kişi zamiri kökenli bildirme ekleriyle aynı kategoride değerlendirmesinden ve terim sözlüklerindeki kavramsal belirsizliklerden hareketle, Türk gramerlerinde konunun bütünüyle anlaşılmadığı sonucuna varmış, {+Dir} ekinin kişi kategorisinde değil, daha çok adlara gelen yüklemleştirici olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Küçük, 2010: 61, 74).

{+Dir} ekinin ad soylu sözcüklerin sonuna geldiği durumdaki ana işlevinin yüklemleştirmek olduğunu savunan bazı araştırmacılar, ekin eklendiği tümceye olasılık ve kesinlik gibi farklı anlam ilgileri kattığına da değinirler (Korkmaz, 2019: 641; Aksan, 2000: 96-97; Küçük, 2010: 74). Hatta Aksan, ad soylu tümcelerde koşaç olmadan da anlatımın sağlanabildiğini, ekin çeşitli anlamların ve kişisel yorumların dile getirilişinde önemli görevler üstlendiğini ve üzerinde durulması gereken bir dil konusu olduğunu ifade etmektedir (Aksan, 2000: 96). Bununla birlikte, ekin yüklemleştirmek gibi bir işlevinin olmadığını savunan farklı araştırmacılar, tamamen {+Dir} anlambiriminin tümceye olasılık, kesinlik gibi çeşitli anlam ilgileri katmasına odaklanmışlardır. Turgut Baydar, {+Dir} ekinin üçüncü kişi dışındaki kişilere gelebilmesine (iyiyimdir, iyisindir vb.) ve bu durumda hâlihazırda yüklem olmuş sözcüğün üzerine eklenmiş olmasına (iyiyimdir: *iyi+ek eylem+kip eki+kişi eki*) dayanarak ekin bir yüklemleştirici değil, eklendiği tümceye kesinlik/olasılık anlamı katan bir *pekiştirme enklitiği* olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur (Baydar, 2012: 39-48). Ayrıca Baydar, ekin eski biçimi olan *durur*'un salt bir yüklemleştirici olarak Türkçenin hiçbir döneminde kullanılmadığını, bu dönemlerde de tümcelere çeşitli anlam ilgileri katmak amacıyla kullanıldığını örneklerle tanımlayarak ortaya koymaya çalışmıştır (Baydar, 2012: 39-44). Muna Yüceol Özezen'e göre {+Dir} ekinin bildirme işlevi bugün için ortadan kalkmıştır: Sıklıkla pekiştirmeye, zaman zaman da olasılığa bağlama işlevi gören {+Dir} ekini, *olasılık-pekiştirme kategorisi* dâhilinde kabul etmek gerekir (Yüceol Özezen, 2010: 191-194). Caner Kerimoğlu ve Cansu Aksu'nun sözlü söylemde {+Dir} ekinin kiplik alanlarını, sıklık ve kullanımlarını belirlemeyi amaçladıkları söylem dil bilgisi temelli çalışmalarında, ekin üçüncü kişi belirten bir yüklemleştirici olmadığı, ifadeye olasılık veya kesinlik anlamı katan bir *kiplik belirticisi* olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır (Kerimoğlu ve Aksu, 2015: 91).

{+Dir} ekinin çekimli eylemlere geldiği kullanımı söz konusu olduğunda, alanyazında genellikle ekin tümceye kattığı çeşitli anlam ilgileri vurgulanmıştır. Ergin, eki *fillerin birleşik çekimleri* bahsinde, *kuvvetlendirme ve ihtimal* başlığı altında incelemiş, bu kullanımın *birleşik (fiil) çekim(i)* sayılması gerektiğini ifade etmiştir (Ergin, 2013: 330). Banguoğlu, {+Dir} ekini *çevrik kipler* başlığı altında ele almış, "*Bunlar, fiilin gerçekleşmesi hakkında kullanışa göre mutlaka, herhalde, muhtemelen, umulur, belki anlamları katar.*" çıkarımında bulunmuştur (Banguoğlu, 2015: 450-451). Korkmaz, *bildirme ekinin işlevleri* başlığı altında ekin bu durumda hem *bir kesinlik ve pekiştirme* hem de *belki, ihtimal ki, umulur ki anlamlarıyla tahmin ve beklentiyi güçlendirme* işlevlerinde kullanıldığını ifade etmiştir (Korkmaz 2019: 640-641). Öte yandan ekin ad soylu sözlere geldiği durumda bir yüklemleştirme işlevinin olmadığını savunan araştırmacılar, çekimli eylemlere geldiği durumda da {+Dir} ekinin farklı bir işlevde kullanılmadığını savunmuşlardır. Buna göre söz konusu kullanımında ek yine bir *pekiştirme enklitiği*

¹ {+Dir} biriminin bu makalede "anlambirim" olarak adlandırılmasının temel nedeni, ekin adlandırılmasında alanyazında tutarlı birlik olmamasıdır. Bu nedenle ek fiil, bildirme eki, enklitik veya kiplik belirticisi gibi bazı kabul edilen nitelendirmeler yerine anlam ayırt edici biçimbirim özelliği gösteren {-Dir} ekinin anlamsal yönüne atıfta bulunması amacıyla daha genel bir kavram olarak "anlambirim" kullanılmıştır. "Anlambirim" kavramı için bk. Vardar 2002: 19; Martinet 1985: 8-9. Bunun yanında birimin bağlanma, eklenme özelliğinden dolayı "ek" kavramı da sıklıkla kullanılmıştır.

(Baydar 2012: 50) veya *kiplik belirticisi* (Kerimoğlu ve Aksu 2015: 91) sayılabilir ya da *olasılık-pekiştirme kategorisine* (Yüceol Özezen, 2010: 192-194) dâhil edilebilir.

Anlaşıldığı üzere alanyazında ekin ilk durumda yüklemleştirme yapıp yapmadığı üzerine görüş ayrılıkları ortaya çıkarken bazı istisnalar dışında her iki durum için ifadeye olasılık (tahmin, beklenti vb.) veya kesinlik (kuvvetlendirme, pekiştirme vb.) anlamı kattığı yönünde fikir birliği sağlanmış gibi görünmektedir. Bu makalede, {+Dİr} anlambiriminin eklendiği ifadeye olasılık ve/veya kesinlik anlamı katıp katmadığı, ardından dilin ürettiği söylem (discourse)² üzerindeki etkisi ve söylem aracılığıyla kazandığı etki gücü, dolayısıyla söyleme yönelik işlevi³ tartışılacaktır.

{+DİR} ANLAMBİRİMİNİN OLASILIĞI KESİNLİĞE YAKLAŞTIRMASI

Alanyazında genellikle {+Dİr} anlambiriminin ifadeye kesinlik (pekiştirme, kuvvetlendirme vb.) veya olasılık (tahmin, beklenti vb.) anlamı kattığı görüşü yaygındır. Ancak aynı birimin olasılık ve kesinlik gibi birbirinden uzak iki anlamı, ifadeye nasıl ortaya çıkardığı, üstelik aynı birimle kurulu aynı tümcenin iki ayrı bağlamda hem kesinlik hem olasılık gibi farklı anlamsal görünüme nasıl bürünebildiği bir soru işareti olarak ortaya çıkmaktadır. Yüceol Özezen benzer bir soruya, ilk izlenimin tersine kesinlik ve olasılığın birbirine tamamen karşıt olgular olmadığı çıkarımı üzerinden bir yanıt vermektedir. Buna göre “*kesinliğe en yakın akıl yürütme yöntemlerinden biri olasılıktır ve bu açıdan olasılık potansiyel olarak “kesinliği” içerir. Kanıt ile varsayım arasındaki tek ayrım kanıtın yetersizliğidir örneğin. Olasılık her an kesinliğe, varsayım ise her an kanıtla dönüşebilir*” (Yüceol Özezen, 2010: 195). Ancak kesinlik ve olasılık olguları her ne kadar birbirine benzer olsalar da belli bir bağlam içinde dil konuşurunun niyeti bellidir ve ürettiği ifadeyle/yargıyla konuşurun kesinlik ile olasılık arasında bir tercih yaparak anlamı konumlandırması beklenir. Olasılık ile kesinlik arasındaki küçük fark yalnızca bir kanıt eksikliğine dayanabilir ancak dil konuşuru, ifadeyi ürettiği bağlamda dile getirdiği kılış veya oluş için bilgi eksikliğinin veya tamlığının, en azından kendisinin iletişim sırasındaki niyetinin farkındadır. Dolayısıyla konuşur, iletişimi sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için örnek olarak /Gelmiş olabilir / ile /Gelmiş / arasında bir tercih yaparak oluşun veya kılışın kesinlik ve olasılık açısından konumunu belirler. Olasılık ve kesinliğin /çıkılmış olabilir/ ve /çıkılmış/ örneklerinden anlaşıldığı üzere net bir biçimde ayırt edilebildiği Türkçede {+Dİr} anlambirimiyle ifadenin anlamsal olarak konumlandırıldığı yer, iki farklı varsayımsal soruya verilen yanıtlar üzerinden şöyle değerlendirilebilir:

² *Söylem* kavramı bu makalede, dilin insanı ve insan topluluklarını düşünüş ve davranış yönünden güdüleyen (ve bu güdülemenin teorik haklılandırması olarak bilgi ve anlamın muhtevamı oluşturduğu) gerçekleşim biçimlerini ifade etmesi amacıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla kavramın *eleştirel söylem çözümlemesinin* kabul ettiği anlama yakın bir anlamda kullanıldığı ifade edilebilir. Bu anlamda “söylem” kavramı Cevizci’nin sözlüğünde şöyle tanımlanır: “*Algılama tarzı ya da şemaları, dil ve bilgi pratiğini yöneten, kontrolü altında tutan, kültürel kod, derin yapı; dilin düşüncüyü, bilgiyi ve entelektüel faaliyeti örgütleyen düzenleyen ardaları, ek dilsel yapılar bütününden meydana gelen ideolojik boyutu.*” (Cevizci, 1999: 795). Sözen’in söyleme yönelik “eyleme dönüşme” bağlamında yaptığı tanım, söylemin hedef kitledeki yaptırım gücüne açıklık getirir: “*Konuşan ve dinleyen bir dünyanın verisi olarak söylem; bir dil pratiğidir; ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir*” (Sözen, 1999: 20). Eyleme dönüşmeyle ortaya çıkan yaptırım gücünün toplumsal yapıya dönük işlevi, Van Dijk’in “ideoloji” bağlamındaki şu ifadelerinde açıklık kazanır: “*Gerçekten de, belirli söylemlerde bazı temel ideolojik önermeleri daha doğrudan bir şekilde öğrenebiliriz. İdeolojilerin toplumsal işlevi, bir grubun ve grupların birbirleri arasındaki toplumsal pratikleri denetleme ve eşgüdümünü sağlamaktır. Söylem bu toplumsal pratiklerin en önemlisidir ve bunları doğrudan bir şekilde açıklayabilen ve dolayısıyla da ideolojileri aktarabilen tek şeydir*” (Van Dijk, 2015: 100).

³ “Metin” kavramının “söylem” kavramından farklılığı tartışma konusu olsa da (Sözen, 1999: 34-37) dışarıyı ve kendini sürekli söyleşimde keşfeden “söylem”in yine ancak anlamsal olarak sürekli metinlerarası diyalog yoluyla tekrar tekrar yapılanan (Barthes, 1993: 149) “metin”le yakaladığı özdeşlik dikkat çekicidir. Öyleyse Türkçenin ek veya sözcük biçimindeki anlambirimlerinin işlevsel özellikleri, tümce boyutunda veya sözlü iletişim bağlamında olduğu gibi söylemsel/metinsel boyut için de araştırılmaya değerdir. Tümce boyutunda eklerin tanımlanmasında hem biçimsel hem de işlevsel özelliklerin bir bütün olarak göz önünde bulundurulması gereği (Boz, 2004: 512) çerçevesinde düşünüldüğünde, tümce-üstü söylemsel düzeydeki işlevlere yönelik bir yaklaşım da birimlerin nelik ve niteliklerini daha açık bir biçimde ortaya çıkaracak ve bütüncül tanımlamaya katkı sağlayacak veriler sunacaktır. Anlambirimlerin metin/söylem içindeki işlevleri söz konusu olduğunda “kullanım” ve “bağlam” kavramları başat önemdedir: “*Sözcüğün anlamı onun dil yani metin içindeki kullanımı ile ortaya çıkmaktadır. İşte bu sebeple dil içerisindeki bu kodların çözülmesi için bağlam çok önemli bir unsurdur. Metin bağlamı yapılan çalışmanın anahtar kelimesidir denilebilir. Anlamı oluşturan unsurların iyi anlaşılabilmesi için bağlamın iyi kavranması gerekir. Çünkü tek başına bir kelime anlam ifade edebilir ancak bir cümle içerisinde kelime daha farklı bir anlam kazanabilir. Yine bir ek tek başına bir fonksiyon ifade etmez. Ek / ekler de cümle içerisinde yani bağlamla fonksiyon kazanır. Kelimelerin “temel / kök anlamı” haricindeki kazandığı yan anlamlar, bağlam/lar sayesinde kazandığı anlamlardır. Ek/ler de öyledir. Bilinen fonksiyonu haricindeki alt fonksiyonlar bağlam/lar sayesinde kazandığı fonksiyonlardır.*” (Somuncu, 2020: 72). Dolayısıyla gerek sözcük gerekse ek düzeyinde olsun, anlambirimlerin işlevlerinin açığa çıkarılması yönündeki faaliyetler, söylem/metin bağlamını dikkate almalıdır.

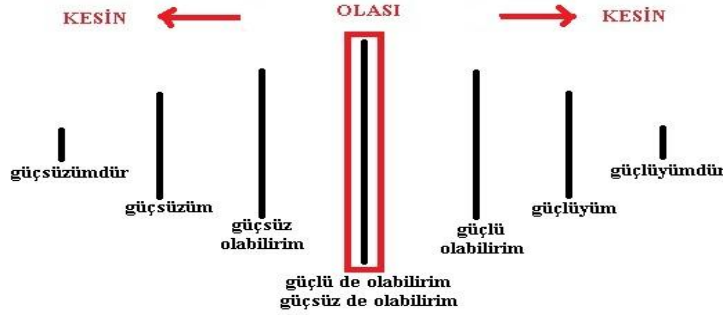
Soru-1: *Bu işi sonuna kadar sürdürebilecek misin?*

A: *Güçlüyüm. Kolay vazgeçmem.*

B: *Güçlüyümdür. Kolay vazgeçmem.*

Soru-1'e verilen A yanıtında konuşur önermeyi bütünüyle yükümlenerek yeterince kesinlik içeren bir ifade kullanmaktadır. A yanıtındaki ifadeye $\{+Dir\}$ anlambiliminin eklenmesiyle (B yanıtı) önermeye konuşur tarafından duyulan güvenin bir derece daha artırıldığı hissedilir. B yanıtında konuşur önermesini daha fazla yükümlenir. Böylece $\{+Dir\}$ anlambiliminin, eklendiği ifadenin anlamsal görünümünü kesinliğe doğru yönlendirerek yargıyı kesinleştirdiği veya kesinliğini pekiştirdiği, dolayısıyla yargıyı/önermeyi anlamsal olarak sabitlemeye (şüpheye yer bırakmamaya) eğilimli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda $\{+Dir\}$ anlabilimiyle ifadenin anlamsal olarak konumlandığı yer, /güçlüyüm/ ve /güçsüzüm/ gibi iki karşıt kesinlik durumunun tam ortasına çizilecek bir eşit olasılık çizgisi üzerinden şöyle gösterilebilir:

Şekil 1: Olasılık Hiyerarşisi: Kesinliği Pekiştirme

Şekil-1'de görüldüğü gibi $\{+Dir\}$ anlabilimi, yargıyı iki karşıt kesinlik durumunun tam ortasındaki eşit olasılığın en uzağına konumlandırmaktadır. Dolayısıyla $\{+Dir\}$ anlambiliminin, ifadenin anlamsal görünümünü yönlendirmesi, *olasılıktan kesinliğe* doğrudur.

Soru-2 *Onun nereye gittiğini bilen var mı?*

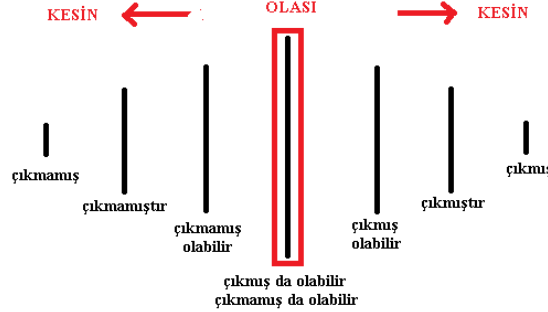
A: *Yukarı çıkmış olabilir.*

B: *Yukarı çıkmıştır.*

C: *Yukarı çıkmış.*

Soru-2'ye verilen B yanıtında alanyazındaki " $\{+Dir\}$ eki eklendiği ifadeye olasılık anlamı katar." genel kanısına örnek olabilecek bir tümce bulunmaktadır. /Yukarı çıkma/ edimine yönelik kesinlik içeren bir yargı olarak C yanıtıyla karşılaştırıldığında söz konusu kanı geçerli sayılabilir. Ancak /yukarı çıkma/ eylemine yönelik açık bir olasılık anlamı içeren A yanıtıyla $\{+Dir\}$ anlambilimini içeren B yanıtı arasındaki anlama dönük fark dikkat çekmektedir: Dil bilgisel olarak eklendiği C yanıtından daha kesin bir önerme olarak görünmeyen B yanıtı, yargısını A yanıtından daha fazla yükümlenmektedir. Olasılık-kesinlik niteliği açısından A ile C arasında konumlanan B yanıtının bu durumda kesinliği mi olasılığa doğru, yoksa olasılığı mı kesinliğe doğru yönlendirdiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun ortaya çıkmasının nedeni, $\{+Dir\}$ ekinin kesinleştirici/pekiştirici karakteristiğidir. Anlamı "durdurucu/sabitleyici" karakteristiği göz önüne alındığında $\{+Dir\}$ anlambiliminin kesin olmadığı bilinen ancak kesinliğine inanılan bir durumu, eylemi veya oluşu, ifadede kesinliğe yaklaştırması, hâlihazırda kesinliği tamamen yükümlenmiş bir ifadenin sonuna gelerek ona olasılık anlamı katmasından daha olası ve makul görünmektedir. Yani $\{+Dir\}$ anlabilimi, ifade bağlamı dikkate alındığında, somut olarak eklendiği C yanıtını olasılığa değil, ifade bağlamında A yanıtının ifadesi olduğu belirsizlik durumunu kesinliğe doğru yönlendirmektedir.

Şekil 2: Olasılık Hiyerarşisi: Kesinliğe Yaklaşırma

$\{+Dir\}$ - morfemi ihtimal, kesinlik, tahmin hatta alay, kızgınlık gibi yorumları münferit olarak değil metnin bağlamıyla birlikte bir bütün olarak katar (Yılmaz, 2015: 82). Öyleyse $\{+Dir\}$ anlambiriminin işlevinin anlaşılması için “kesinlik ifade eden bir tümceye (*çıkılmış*/) eklenerek ona olasılık (*çıkmıştır*/) anlamı katmıştır” gibi bir sonuca varmadan önce, anlambirimin salt dil bilgisel olarak tümceye değil bağlama/duruma yönelik bir ekleme olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. $\{+Dir\}$ eki her ne kadar tümceye olasılık anlamı katıyor gibi görünse de bağlam içinde kullanım amacı açısından olasılığa oldukça uzaktır. Öyle ki $\{+Dir\}$ anlambiriminin ifadedeki en temel görevlerinden biri, dil dışı bağlamda kanıt/bilgi eksikliği durumunda kaçınılmaz olarak mevcut bulunan olasılığın, genellikle inanca dayalı kesinliğe dönüştürülmesidir. Nitekim Şekil-2’de görüldüğü gibi *çıkılmış* ile *çıkmanuş* karşıt ifadelerinin varlık olasılığını eşit olarak varsayan ifade *çıkılmış da olabilir* *çıkmanuş da olabilir* iken Türkçe *çıkmıştır* da *çıkmanuştur* da/ gibi bir kullanıma imkân vermemektedir. Çünkü olasılık, olası olanın olma ihtimalini varsaydığı kadar olmama ihtimalini de saklı tutar. Dolayısıyla *çıkılmış olabilir*/ ifadesi *çıkmanuş da olabilir*/ durumunu olasılık dâhilinde tutarken *çıkmıştır*/ ifadesindeki $\{+Dir\}$ anlambiriminin görevi, eklendiği yargıyı, “olmama” ihtimalinden olabildiğince uzaklaştırmaktır. Böylece Soru-1’e verilen yanıtta olduğu gibi burada da $\{+Dir\}$ anlambiriminin tümcenin anlamına etki yönü *olasılıktan kesinliğe* doğrudur.

İki örnek üzerinden yapılan inceleme neticesinde $\{+Dir\}$ anlambiriminin eklendiği ifadeyi olasılıktan kesinliğe doğru yönlendirmeye, dolayısıyla önermeyi/yargıyı anlamsal olarak sabitlemeye (şüpheye yer bırakmamaya) eğilimli olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın $\{+Dir\}$ anlambirimini içeren ifadenin Şekil-1 ve Şekil-2’de görüldüğü gibi kesinliğin önüne veya arkasına konumlanabilmesinden dolayı birimin işlevleri *kesinleştirmek* (*kesinliği pekiştirmek*) (Soru-1’e verilen yanıtlar için) ve *kesinliğe yaklaşım* (Soru-2’ye verilen yanıtlar için) olarak tespit edilebilir. Ayrıca bu bölümde kesinleştirmek ve kesinliğe yaklaşım işlevlerinin tespit edilmesi amacıyla yalnızca iki örnek kullanılmış olsa da $\{+Dir\}$ anlambirimi hem yüklemi ad soylu olan tümcelerin sonuna geldiği hem de eylem soylu yüklemi bazı kiplerle çekimlenmiş tümcelerin sonuna geldiği durumda, değişen oranlarda her iki işlevi görece biçimde işletebilmektedir.

KONUŞMA DİLİ İLE YAZI DİLİNDEKİ GÖRÜNÜMÜN FARKLILAŞMASI

$\{+Dir\}$ anlambiriminin kesinleştirme işlevinde veya kesinliğe yaklaşım işlevinde kullanımının birbiri karşısındaki sıklık oranı, çeşitli kullanım koşullarına göre farklılık gösterebilmektedir. Buna dair alanyazında en yaygın karşılaştırma, ekin yazı dilindeki ve konuşma dilindeki kullanım farklılığına dayandırılmaktadır. Söz konusu karşılaştırmaya yönelik Nazmiye Çelebi şu bulguya ulaşır: “*Konuşma dilinde $-Dir$ eki kullanıldığında ‘belirsizlik, belkilik’, kullanılmadığında ise ‘belirlilik, kesinlik’ anlamı ortaya çıkmakta ancak yazı dilinde ekin kullanımı ‘belirlilik, kesinlik’ anlamını ortaya çıkarmaktadır* (Çelebi, 2014: 108)”. Buna göre $\{+Dir\}$ anlambirimi konuşma dilinde kesinliğe yaklaşım, yazı dilinde ise kesinleştirme işlevinde kullanılmaktadır. İlk bakışta bunun nedeni olarak konuşma dilinde $\{+Dir\}$ anlambirimine yazı diline oranla daha az ihtiyaç duyulması gösterilebilir. Eylem tümcelerinde de dâhil olmak üzere konuşma dilinde verici, en az çabayla iletmeyi amaçladığı iletisini pekiştirmek (kesinleştirmek) için $\{+Dir\}$ anlambirimine başat bir önem vermez. Nitekim yüklemi ad soylu olan tümcelerin üçüncü kişilerine geldiği, kimi araştırmacılara göre yüklemleştirme yaptığı, kimilerine göre ise yapmadığı durumdaki kullanımında da ek yazı dilinde sıklıkla kullanılırken konuşma dilinde kullanılmaz/düşer (Ergin, 2013: 316, Banguoğlu, 2015: 475-476, Küçük, 2010: 73). Bunun aksine

kesinliğe yaklaştırma işlevi söz konusu olduğunda *{+Dir}* anlambiriminin; /yukarıda olması lâzım/, /yukarıda olsa gerek/, /yukarıda olmalı/ gibi ifadeler yerine /yukarıdadır/ ifadesinin kullanılması örneğinde olduğu gibi iletinin en az çabayla⁴ iletilmesine olanak sağladığı kabul edilebilir.

{+Dir} anlambiriminin yazı dilinde yargıyı kesinleştirme işlevinde kullanılması ise Walter Jackson Ong'un yazıyı bir teknoloji olarak kabul eden görüşleriyle açıklanabilir. Yazı, özünde sözlü olan dilin kayıt altına alınmasına yarayan bir teknolojik gelişme olarak, dili en az iki kişi arasındaki anlık çizgisel iletişime dayalı olma zorunluluğundan kurtarmıştır. Böylece dilsel üretim büyük oranda bireyselleşmiş ve dil ürünü, anlık bir üretimin mahsulü olmanın ötesinde, üzerinde uzun uzadıya düşünülebilen, defalarca denetlenebilen daha karmaşık özellikler gösteren bir ürün olma niteliği kazanmıştır (Ong, 2010: 125). Dolayısıyla konuşma dilindeki en az çabayla ifade etme eğilimi, yazı dilinde birincil öneme sahip değildir ve yazı dilinde *{+Dir}* anlambiriminin kesinliği pekiştirmede sıklıkla kullanılmasına bir engel teşkil etmez. Bunun yanında bizzat yazının ve yazılmaya/kaydedilmeye değer olanın saygınlığı, yazı dilinde *{+Dir}* anlambiriminin kesinleştirme işlevinde daha çok kullanılmasıyla sonuçlanmış olabilir. Çünkü yazı, "kayda değer" olanın ifade edildiği bir zemin olarak, ifade edenin yargısını daha fazla yükümlenmesini talep eder. Türkçede söz konusu yükümlenmeyi sağlayan bir anlambirim olan *{+Dir}* ekinin kesinliği pekiştirme amacıyla sıklıkla işletilmesinin bir gerekliliğe dönüşmesinin altında böylesi bir talep yatıyor olabilir. Öyle ki Türkçede bilim dili, resmî yazışma dili, hukuk dili gibi, ifadenin yükümlenmesini görece daha fazla talep eden yazıya dayalı özel dil kullanım alanlarının karakteristiğini tayin eden en temel ayırıcı özelliklerinden biri *{+Dir}* anlambiriminin kullanım biçimi ve sıklığıdır. Bir bilimsel makalede veya bir adli tutanakta bahsedilen olay, durum veya bulgu doğrudan teşhis edilmiş olsa da bilinen geçmiş zamanla (/tespit edildi./ vb.) değil, öğrenilen geçmiş zamanın *{+Dir}* ekiyle birlikte kurduğu yapıyla (/tespit edilmiştir/ vb.) ifade edilir. Yine süreklilik hâlinde bir durumun veya olayın ifadesi, *{+yor}* şimdiki zaman ekiyle değil *{+Dir}* anlambirimiyle kurulan *{-mAktA+dir}* yapısıyla ifade edilir. Armin Bassarak'ın, radyodan kaydedilmiş ve *{+Dir}* ekleri silinmiş tümceleri katılımcılara sunarak gerekli yerlere *{+Dir}* eki eklemelerini istediği deneyinde diğer katılımcıların aksine büyük oranda *{+Dir}* eki ekleyen katılımcının, söz konusu eklemelerinin gerekçesini *tümcelerin yazılı dili simgelemesiyle* açıklaması (Altan, 2009: 38) örneğinde gözlemlenebildiği gibi, temelde yazının ve yazılmaya değer olanın saygınlığının yatmasıyla beraber *{+Dir}* anlambirimi Türkçede yazı dilinin karakteristiğinin kanıksanmış bir parçası olmuştur.

{+Dir} anlambiriminin konuşma dilinde kesinliğe yaklaştırırken yazı dilinde kesinliği pekiştirdiği yönündeki mevcut çıkarım her ne kadar kesin bir ayırım gibi görünse de durumu ifade etmek için "çoğunlukla böyledir" biçiminde bir açıklama yapmak gerçeğe daha uygun düşecektir. Çünkü her ne kadar sözlü dil, sonradan ortaya çıkan bir teknolojik gelişme olan yazı dilinin kaynağı olsa da yazılı kültürün gelişimiyle belli bir karakter edinen yazı dilinin konuşma diline etkisi de kaçınılmazdır. Bu nedenle yazılı olmayan bir dil verisi yazı dili karakteristiği sergileyebilirken bazı yazılı veriler konuşma diline daha yakın nitelikler barındırabilmektedir. Bu karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak yazı dili ile konuşma dilini niteliksel olarak kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Dolayısıyla mektup, roman, öykü gibi yazınsal dil ürünlerinde *{+Dir}* anlambirimi kesinliğe yaklaştırma işlevinde kullanılabilirken, yazılı bir metne dayansın veya dayanmasın, sözlü bir diyalog veya demeçte *{+Dir}* anlambiriminin kesinleştirme (kesinliği pekiştirme) işlevinde kullanıldığına sıklıkla rastlanabilmektedir.

Yazılı veya sözlü iletişimde *{+Dir}* anlambiriminin işlev açısından farklılaşabilmesinin, iletinin içeriği, vericinin niyeti, dolayısıyla iletişim bağlamının değişken niteliği ile sıkı bir ilişkisi vardır. Bu ilişki hem iletinin içeriği hem de vericinin niyetine yönelik olarak Yüceol Özezen'in "*-D°r ve -D°rIAr* eklerinin pekiştirme işlevi, resmi ve ciddi söylemler için de ayırıcı bir özellik olmalıdır. Çünkü siyasetçilerin büyük bir çoğunluğu, sözlerine olan inancı arttırma endişesiyle olsa gerek, konuşmalarında bu eki sık sık kullanmaktadırlar (Yüceol Özezen, 2010: 192)." ifadesinden çıkarılabileceği gibi "aleladelik-ciddilik" ikiliğinde ve vericinin yargısına duyulan inanca taraftar bulma çabasında kendisini gösterir. Örnek olarak iki kişi arasında geçen gündelik bir konuşmanın seyri, olay ve durumların sıradan bir iletiminden daha soyut, kapsayıcı, kategorize edici, tümleyici ifadelerin kullanıldığı bir diyaloga yöneldiğinde *{+Dir}* anlambiriminin kesinleştirme/kesinliği pekiştirme amacıyla işletildiği gözlemlenir. Böylece aleladelikten uzaklaşan diyalog, bu veya şu tikel olayın veya durumun dile getirildiği bir ortam olmaktan çok, olaylara ve durumlara yönelik tümel yargıların, geçerliğine duyulan inancı arttırmak niyetiyle sabitlenmeye çalışıldığı söylem üretim alanına dönüşür. Örnek olarak /Patronun bizden daha az

⁴ Dilde tutumluluk ve en az çaba ilkesi için bk. Martinet 1985: 152-155.

çalışan işçilere de aynı parayı vermesi hiç adil değil./ gibi bir tikel çıkarım, /İşverenlerin, zaman ve emek açısından farklı koşullarda çalışan işçilere aynı maaşı vermesi adil bir davranış değildir./ gibi iş hayatına dönük bir tümel çıkarıma veya /Adalet, hak edene hak ettiği değeri vermektir./ gibi adalet kavramına yönelik tümel bir çıkarıma dönüştüğünde yargının sabitlenmesi, kesinleştirilmesi, kesinliğin pekiştirilmesi amacıyla {+Dir} anlambirimine ihtiyaç duyulur.

Dildeki tümel ifadelerin, Ong'un yazılı kültürün insan psikodinamiği üzerindeki etkisi üzerine çıkarımları açısından da yazı ile ilişkisi vardır: “*Düşünce, birincil sözlü kültürlerde bile, bir ölçüde analitiktir; çünkü düşünme eylemi, malzemesini oluşturan birimleri birbirinden ayırır. Fakat olayların veya önerilen gerçeklerin soyut, dizimsel, sınıflandırıcı ve açıklayıcı bir çözümlemesi, okuma yazma bilmeden gerçekleşemez* (Ong, 2010: 21)”. Nitekim çözümlemeci düşüncenin doğuşunu Antik Yunan alfabesinde ünlü seslerin yazılmaya başlamasına bağlayan Havelock, Ong'a göre düşünme yapısının değişip soyut, analitik ve kategorik düşünmenin yazıyla bağlantısını kanıtlamıştır (Ong, 2010: 42). Bu nedenle bugün Türkçe için yazı dili karakteristiğinin sözlü iletişim üzerindeki etkisi, yine yazının insan psikodinamiği ve dolayısıyla dili kullanma biçimindeki etkisiyle açıklanabilir. Yazı, beraberinde getirdiği kültürle hem insana çevreye analitik bakarak onu ifadede bütüncül değerlendirmeyi öğretmiş, hem de bunu bir dil karakteristiğine dönüştürmüştür. Bununla birlikte, ister yazı dili karakteristiğinin konuşma diline etkisiyle, ister yazılı kültürün insan psikodinamiğine etkisiyle, ister her ikisiyle birlikte açıklansın, {+Dir} anlambiriminin tümel yargılardaki kesinliği pekiştirme işlevi kendisini açıkça göstermektedir. {+Dir} anlambirimi, yazı dili refleksi dışında kesinleştirme işlevi söz konusu olduğunda, yalnızca ciddi, yüklenmeye değer, analitik, tümel yargılarda görünür olmaktadır. Söz konusu tümellik, /hep/ böyle olmuştur/, /böyle olmaktadır/ veya /hep/ böyle olacaktır/ gibi geçmişe, şimdiye veya geleceğe yönelik eylemsel sürekliliğe veya /böyledir/, /budur/ gibi niteliksel tümü kapsayıcılığa atıfta bulunur. Nitekim Caner Kerimoğlu ve Cansu Aksu'nun {+Dir} ekinin sözlü söylemdeki kiplik alanlarını araştırdıkları çalışmalarında elde ettikleri bulgular da buna yorulabilir: Söz konusu araştırma dâhilinde çeşitli televizyon programlarından elde edilen dil verilerinde {+Dir} anlambiriminin hangi işlevde kullanıldığı araştırılmış, ekin ifadeye en sık olasılık anlamı kattığı program türünün “güncel sohbet programı”, en sık kesinlik anlamı kattığı program türünün ise “politik sohbet programı” olduğu tespit edilmiştir (Kerimoğlu ve Aksu, 2015: 80-81). Sözlü veya yazılı olmak zemininde ayrılmayan her iki örneklem alanı, dil verisinin içeriği ve kullanım amacı özelinde ayırt edilebilir. Buna göre toplum, kültür, ekonomi, devlet gibi insanı ve insan idaresini ilgilendiren her konuda nesnenin gerek kategorize edilmesi gerek nesneye dönük soyut, analitik çıkarımlar yapılmasıyla hedef kitleyi ikna etmeye yönelik tümel yargılarla söylem üretmenin amaçlandığı politik programlarda çoğunlukla kesinleştirme/kesinliği pekiştirme amacıyla kullanılan {+Dir} anlambirimi, ekseriyetle durumlar ve olaylar üzerine alelade diyaloglar üreten tikel ifadelerin içeriğini oluşturduğu güncel sohbet programlarında daha çok kesinliğe yaklaştırmak işlevinde kullanılmıştır. Böylece hukuk dili, bilim dili gibi biçimsel olarak karakterize olmuş özel dil kullanımları istisna olmak üzere, Türkçede {+Dir} anlambiriminin tikel ifadelerde çoğunlukla kesinliğe yaklaştırmaya, tümel ifadelerde ise kesinleştirme (kesinliği pekiştirme) amacıyla kullanıldığı sonucuna varılabilir.

TÜMEL İFADELERİN ANLAMIN VE BİLGİNİN İNŞASIYLA İLİŞKİSİ

Ahmet Cevizci'nin felsefe sözlüğünde “*Şeylerin ve olayların delâlet, işaret ettiği şey; açıklama, bir şeyin niçin olduğu gibi olduğunu gösteren neden.* (Cevizci, 1999: 55)” biçiminde tanımlanan anlam kavramı ile “*Öznenin amaçlı yönelimi sonucunda, özneye nesne arasında kurulan ilişkinin ürünü olan şey. Öğrenilen şey. Bir şeyle aktüel deney yoluyla kurulan yakınlık ya da tanışıklık. Bilinçte bulunup da bir şekilde haklı kılınan ve böylelikle doğru diye değerlendirilen her şey (...)* (Cevizci, 1999: 123)” biçiminde tanımlanan bilgi kavramı, her ne kadar felsefenin farklı bilimkuramsal alanlarının ilgi konusu olsalar da özleri itibarıyla ortak bir amaca hizmet ederler. Basitçe ifade etmek gerekirse; bilgi, bir şeyin ne olduğuyla ilgiliyken anlam, o şeyin neden olduğu şey olduğuyla ilgilidir. Nasıl bilgi, bilgisi olduğu şeyin neliğine yönelik uyumu talep ediyorsa anlam da yine anlamı olduğu şeyin nedenselliğine yönelik mutlak veya görelî bir kanıtı dayalı uyumu talep eder. Dolayısıyla anlam veya bilgi, insanın karşılaştığı nesneyi veya olayı tanıma, tanımlama çabasının ürünü olarak bir çıkarım, yargı, sezgi, bulgu veya tasarım olabilir.

Felsefe açısından bu iki kavram arasındaki farklılık, anlamın daha çok metafizik bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmesine karşın bilginin somut deneyimle veya saf zihinsel refleksiyonla ilişkilendirilmesinden ileri gelmektedir. Pozitif bilimlerin nesneye yaklaşım biçiminde kurucu etkisi olan Descartes'a göre *bilgi her şeyden önce a) kesin olmalıdır. Yine bilgi, b) gerçek olanın bilgisi olduktan*

başka, c) zorunlu olmalı, yani kendisinden kuşku duyulmamalıdır (Cevizci, 1999: 125). Dolayısıyla Kartezyen düşüncenin (ve buna dayanan epistemolojinin) öngördüğü bilgi, bir nesneye veya olaya yönelik, aynı şartlar altında her denendiğinde evrensel bir doğruya atıfta bulunabilen bir bilgidir. Ancak insana dair her şey böylesi bir evrensel geçerliliğe izin vermez. Örneğin cisimlerin hızı veya kütle çekimi üzerine yapılacak bir deney, gerek deney koşullarının uygun hâle getirilebilirliği gerekse homojen örneklemi oluşturacak verinin elde edilebilirliği açısından genelgeçer bir bilgiye ulaşmaya imkân tanırken, insana dair sevgi, nefret, inanç, kötülük, iyilik gibi, kapsayıcı/evrensel bir örneklem oluşturabilecek verisi elde edilemeyen olguların bilgisi, en azından şimdilik, bu tür tümü kapsayıcı sonuçlar veren deneyler yoluyla edinilememektedir. Buna karşın insanın var olduğu her dönemde, birçok dar örneklem alanında insana dair her şeyin bilimsel olmayan bilgisi üretilegelmiştir.⁵ Alman felsefeci ve hermeneutik teorisyeni Hans-Georg Gadamer'deki "durum" ve "ufuk" kavramıyla eşleştirebileceğimiz bu örneklem alanı, nesnelere ve olayların neliğine ve nedenine yönelik tasarımların üretildiği bir bağlam oluşturmuştur.

Gadamer, *daima sınırları olan her bir sonlu şimdiki karşılayan durum* kavramının, *insanın görüş imkânını sınırlayan bir bakış açısını yansıttığını* ifade eder (Gadamer, 2009: 56). Gadamer'de *durum* kavramı için temel önemi olan bir diğer kavram ise *ufuk* kavramıdır. Ona göre *ufuk, belirli bir hakim noktadan görülebilen herşeyi içine alan görüş alanıdır* (Gadamer, 2009: 56). İnsanın bilmesini ve anlamasını sınırlayıp yönlendiren bir durum veya ufuk söz konusudur. Dolayısıyla insana dair anlam veya bilgi, kişinin içinde bulunduğu durumun koşulları dâhilinde üretilebilir. Kişinin anlamasına kaynaklık eden, dolayısıyla ufkunu veya durumunu tesis eden şey ise *önyargısıdır*. İnsanı tarihin güdümünde bir varlık olarak tanımlayan Gadamer'e göre anlamak, ancak kişinin önyargıları kaynaklığında mümkündür: *Kendimizi eleştiri süreciyle anlamadan çok daha önce apaçık şekilde içinde yaşadığımız aileyle, toplumla ve devletle anlarız (...) Bu yüzden bireyin varlığının tarihsel gerçekliğini oluşturan şey, yargılarından çok önyargılarıdır* (Gadamer, 2009: 20). Kişi, yeni bir tecrübeyle karşı karşıya kaldığında, onu kendinde anlamlı hâle getirmek için, bizzat kendisi olan, şimdiki kendisini vücuda getiren önyargısına başvurur. Gadamer'in önyargıya bu denli bir önem atfetmesi, anlama ve yorumlamanın ayrılamazlığından hareketle düşünce ve dili bir ve aynı şey olarak görmesinden (Gadamer, 2009: 196) ileri gelir. Ona göre insan, pozitivistizme kaynaklık eden aydınlanma düşüncesinin iddiasının aksine, bütün bir tarihsel tecrübesinin birikimi olarak ait olduğu *dil*inden bağımsız, tüm önyargılarından yalıtık bir saf akılla düşünemez ve anlamlandırılmaz (Gadamer, 2009: 11-23). Önyargının kaynağı, dolayısıyla insan anlamasının otoritesi olan dil, diğer tüm varlıklarla ortak paylaşılan *çevreden* farklı olarak insanın bir *dünyaya* sahip olmasını temin eder: *"Dil sadece insanın dünyada sahip olduğu şeylerden biri değildir; insanın bir şekilde bir "dünyasının" olması da ona bağlıdır. Dünya olarak dünya, dünyadaki başka hiçbir yaratık için değil, insan için vardır. (...) Bu yüzden, dilin kaynağı itibarı ile insani olması aynı zamanda insanın dünya içinde-oluşunun/dünya içindeki-varlığının aslında lingüistik olması anlamına gelir* (Gadamer, 2009: 253).

İnsan, içine doğduğu kültürün ninnisi, şarkısı, masalı yoluyla dile maruz kalmaya başlar. Böylece ailesinden duyduğu ilk sözler, kişinin dünyasının inşasında yapı taşı işlevini görür. Ancak kuşkusuz insan yalnızca duyduklarıyla yetinen, verili bir dünyayla yaşayıp ölen bir varlık değildir. İnsan duyar, dinler, okur, anlar, konuşur ve yorumlar. Dolayısıyla insan, dile maruz kaldıkça kendi dünyasını inşa ederken başka dünyaları da dil yoluyla tecrübe eder; tecrübe edilen yeni dünyaları, kendi dünyasında anlama getirir. Gadamer'in *ufukların kaynaşması* (Gadamer, 2009: 176) kavramıyla karşıladığı bu durumdan dile dair şu sonuç çıkarılabilir: Dil hem önyargı olarak anlamının kaynağı hem başka dünyaların tecrübe ortamı hem de yorum olarak ortaya çıkan anlamın ve bilginin tasarlanma aracıdır.

Esasen her çeşit dil verisi söz konusu dil-dünyaların yapılanmasında etkilidir. Ancak tümel ifadeler, hakkında yargıda buldukları nesnelere, olaylara, durumlara yönelik daha soyut ve bütüncül çıkarımlar içermeleri nedeniyle bu yapılanmada daha etkin bir rol oynarlar. Tümel ifadeler, linguistik bir varlık olarak insanın tüm ayırıcı varlık biçimlerini tayin eden dil-dünyaların temel manifestoları sayılabilirler. Çünkü doğrudan tümleyici yargılar, dil-dünyanın kimliğine dönük açık beyanları içerirler. Bu itibarla tümel ifadeler, hem anlama etkililiğinin kendi dünyam olarak başvuru kaynağı (Cennet annelerin ayakları altındadır.), hem tecrübe edilen/anlaşılmaya çalışılan dünyanın kendisine dair beyanı (Annelikten daha büyük bir kahramanlık yoktur.), hem de başka dünyanın benim dünyamda

⁵ "Bilgi"nin dil aracılığıyla üretilen olumsal veya dilde temellenen bir olgu olduğuna yönelik görüşler için bkz. (Anlı, 2013: 145-166). Ayrıca bu anlamda "bilginin", söylem nosyonuyla da yakın ilgisi vardır: "Foucault, bir anlamda söylemi de özgür öznenin mücadelesi olarak görmektedir. Bu mücadelede ise özneliği ve nesneliği belirleyen iktidarın elindeki en büyük güç "bilgi"dir. (Karpuz ve Aydemir, 2012: 139)".

yorumlanması olarak bir tasarı (Anelik, tanrının en büyük ödülüne layık bir kahramanlıktır.) biçiminde ortaya çıkabilirler.

Tümel yargıların son tahliliyle birlikte {+Dir} anlambiriminin bu kullanım alanındaki işlevine yönelik yeni bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Tümel ifadelerde yargıyı sabitleme eğiliminin, önermenin içeriğini kesinleştirme/kesinliğini pekiştirme işlevine dönüştüğü daha önce tespit edilen {+Dir} anlambirimi gerek olanak sunup kaynaklık ederek gerekse tasarıyı sabitleyerek anlamı ve bilgiyi inşa etme gibi bir işlev görmektedir. Dolayısıyla {+Dir} anlambiriminin kesinleştirme, salt bir tümcenin yargısına yönelik değil, Türkçenin dil-dünyasının içeriğine ve üretilen söyleme yönelik bir sağlamlaştırıcıdır. Bu anlamda {+Dir} anlambirimi Türkçe yoluyla Türk dili konuşurunun her türlü düşünüş ve davranışını şekillendiren değerler dünyasının tutarlılık ve belirliliğinin tesisinde kilit bir rol üstlenmiş olur. Böylece Türkçenin kendi ufkunun ötesine geçmesi yolunda dil-dünya için gerekli tümel tasarılamaların ortaya çıkışını temin eder.

DİL KULLANIM ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN TANIKLAMA

{+Dir} anlambirimiyle yargılarındaki sabitleme pekişen tümel ifadelerin toplumun düşünüş ve davranış üzerindeki etki gücü, Türkçede tarihin doğal akışının bir sonucu olarak ortaya çıkan veya bilinçli olarak üretilen söylemler oluşturabilmektedir. Aynı dil-dünyayı paylaşan toplumu yönlendiren söylemler, farklı amaçlar doğrultusunda çeşitli dil formlarında üretilebildiği gibi {+Dir} anlambirimiyle kurulu tümel ifadeler şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Düşünsel, ideolojik, ekonomik vb. amaçlar doğrultusunda üretilebilen tümel ifade formundaki söylemlere politika, din, felsefe, edebiyat, reklamcılık, toplum idaresi, gündelik hayat gibi birçok alanın ifade zemininde tesadüf edilebilmektedir.

Söz konusu ifade alanlarından biri edebiyattır. Ekseriyetle bireyin ve toplumun kendisini ifade ettiği bir zemin olarak görülen edebiyat, dünyaya yönelik tasarının dilden kaynaklanarak çeşitli biçimlerde vücuda getirildiği bir düzlemdir. Dolayısıyla Türk edebiyatı, özellikle anlamın daha konsantre biçimde dile getirildiği Türk şiiri, Türkçenin dünyasının gerek sofistike gerekse kolektif bir edimin sonucu olarak yansıdığı dil kullanım alanı olarak ortaya çıkar. Örneğin Türkçe bir şiirden alınan “*Gebedir her sükut bir yükselişe./ Ne mümkün karşı koymak / bu köpürmüş gelişe.*” biçimindeki parçanın ilk dizesinde “sükût” kavramı tümel bir yargı formunda “bir yükselişe gebedir” yüklemine bağlanmıştır. Buradan hareketle; umutsuzluğun, gafletin, vazgeçmişliğin bağlamı gibi görünebilecek edilgenlik durumu olarak “sükûtun” her zaman atılıma hazır bir nadasa yatma süreci sayılması gerektiğinin okura telkin edildiği çıkarımı yapılabilir. Yine “*Yiğit Harbiyeliler! Öğrenin dersinizi: /Kahraman göz kırpmadan düşmana saldırandır. /Vazifeniz: Kaniye, Silistire, Pilevne, /Niğebolu, Kosova, Malazgirt, Çaldıran'dır.*” dörtlüğünün ikinci dizesinde “kahraman” kavramına yönelik {+Dir} anlambirimiyle kurulu tümel bir önerme bulunmaktadır. Böylece okurun dil-dünyasında kahraman figürüne yönelik bir imaj oluşturularak kahramanlığın bilgisi ve anlamı tesis edilmektedir. İnsanın çevresini anlamlandırma çabası gibi benzer bir amaçsallığa sahip olan edebî söylemle felsefi söylem, felsefi temanın şiir formunda dile getirildiği şu parçada olduğu gibi çok kez iç içe geçer: “*Özlem, sana, yalnızlığının değerini de öğretir./yakıcılığını da.../Özlem yakıcı değerdir/- yanmanın değerliliği.../Özlem, yalnızlığın yakıcılığında yaşanan/değerdir.*” Bu parçada {+Dir} anlambirimiyle kurulu tümel ifadelerde ise “özlem” kavramının neliğine yönelik bilgi ve anlam, Türkçede, dolayısıyla okurun dünyasında inşa edilmektedir: Özlem yakıcıdır ama bu bir değerdir; olmayanın yokluğu, varlığın kıymetinin bilincine erdiren bir değerdir.

Edebiyata kıyasla toplumun dünyasına daha açık ve doğrudan tesir etmeyi amaçlayan bir başka ifade zemini ise politik, ideolojik veya bürokratik söylemin üretildiği alandır. {+Dir} anlambirimiyle kurulu tümel yargıların sıklıkla kullanıldığı bu tür söylemler, kısa veya uzun vadede toplulukları ortak bir değer dünyasında buluşturarak toplumsal düzen ve devamlılığı tesis etme amacıyla üretilebildikleri gibi salt politik kaygılarla toplumu etkilemek için de kullanılabilirler. Örneğin modern Türk cumhuriyetinin kurucusu M. K. Atatürk'ün Türk kimliğine yönelik “*Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır.*” ifadesi, kişi ile ait olduğu ulusal kimliği konuştuğu dil ile ilişkilendiren tümel bir yargıyı içermekte, böylece hem Türkçe hem de Türklük kavramlarına yönelik bir bilgiyi inşa etmektedir. Yine {+Dir} ekiyle kurulu tümel bir yargıyı içeren “*Bir ulusun ilerlemesi o ulusun gençlerinin alacakları eğitime bağlıdır.*” ifadesi, eğitim ve gelişme üzerine bilgi inşa etmektedir. Bu tür söylemler, kamusal düzeni biçimlendirmek amacıyla da üretilebilir. Örneğin bir yerel yönetimin sorumluluğundaki parkta bulunan “*En güzel piknik dumansız olandır.*” ibaresi, insanların piknik anlayışlarına dil yoluyla tesir ederek kamusal alanda ateş yakılmamasını sağlamayı hedeflemektedir.

Hem toplumun değerler (anlam ve bilgi) dünyasına hem kamusal yaşama hem de kişinin gündelik yaşamına etki etmeyi amaçlayan bir başka söylem türü ise dinî söylemdir. Türkçede dinî söylem, çoğunlukla İslâmiyet kaynaklığında ayet, hadis veya üçüncül yorumlamalara dayanarak üretilmektedir. Örneğin hadis kaynaklı olmasıyla birlikte Türkçede veciz söz hâlini alan “*Cennet annelerin ayakları altındadır.*” ifadesi, anneliği sıradan bir şey olmanın ötesinde, ilahi ödüllendirmeye layık bir konuma yerleştirmektedir. Böylece toplumun dünyasında anneliğin anlamı inşa edilmiş olur. Ayet kaynaklı olmakla beraber Türkçede yine *{+Dir}* anlambilimiyle kurulu bir tümel ifade biçiminde yaşayan “*Her canlı ölümü tadacaktır.*” ifadesi, bütün canlıların ölümlü olduğuna yönelik basit bir tümel bilgi olmanın ötesinde, İslâm için canlılığın imtihan ölümün ise ödül veya ceza olduğu bağlamında düşünüldüğünde, insanlara ölümün varlığının farkında olarak yaşamayı telkin eden, yaşamın ve ölümün bilgisini inşa eden bir söylem olarak düşünülmelidir.

Toplumun dil-dünyasına tesir ederek onları yönlendirecek söylem ekonomik nedenlerle de üretilebilmektedir. Bunlara, reklamcılık sektöründe markalar için üretilen sloganlar örnek verilebilir. İnsanlar ihtiyaçları doğrultusunda alışveriş yaparlar ancak özellikle iletişimin yaygınlaştığı günümüzde tüketici refleksini belirleyen ihtiyaçlar, söylemler yoluyla üretilebilmektedir. *{+Dir}* anlambilimiyle kurulan tümel ifadeler de yine kişinin dil-dünyasına etki ederek tüketici alışkanlıklarını biçimlendiren bu tür söylemler meydana getirebilmektedir. Örneğin bir mobilya firmasının kendi markasını tanıttığı reklamlarında kullandığı “*Güzel yaşamak sanattır.*” sloganının, insanların yaşam alanları olan evlerin dekorasyonuna dair anlayışına etki etmeyi amaçladığı ifade edilebilir. Bundan hareketle firmanın, kendi farklı, özgün, sanatvari tasarımlarını bir ihtiyaç hâline getirdiği, bundan ekonomik fayda sağlamayı umduğu çıkarımı yapılabilir.

Belirli bir ifade alanına sahip olduğu söylenemese de aforizma sözlerin de benzer işlevleri olduğu savunulabilir. Genellikle kendilerini ilk ifade eden bir kişiye dayandırılan sözler aforizmalara dönüşerek gündelik dil de dâhil olmak üzere birçok bağlamda kullanılır. Çoğunlukla tümel yargılardan oluşan aforizmalar, konuşurun söylem içine dağıtılmış önermesini destekleyen önemli ifadelerdir. Böylece söyleme yayılmış önerme, aforizma yoluyla kendisini, kendisinden daha yetkin bir otoriteye dayandırarak haklılandırmış olmaktadır. *{+Dir}* anlambilimiyle kuvvetlendirilmiş tümel formdaki aforizma sözler, Buda’ya atfedilen “*Kinci düşüncelerden azat olanlar elbette mutluluğu bulacaklardır.*” veya Andre Gide’ye atfedilen “*İnsanın hayatı, insanın hayalidir.*” ifadesi örnek olarak gösterilebilir.

Bu söylem zeminlerine insanın insana dair anlamı ve bilgiyi ürettiği daha birçok alan ve tema ilave edilebilir. Anlaşıldığı üzere *{+Dir}* anlambilimi, hedef kitleyi etkilemek, yönlendirmek niyetiyle üretilen bu söylemlerin oluşturulmasında kullanılan tümel ifadelerin sözünü ettikleri şeye dair önermelerinin, yargılarının kesinleştirilmesi, kesinliklerinin pekiştirilmesi işlevini görmektedir. Böylece dile maruz kalanların dil-dünyasındaki anlam ve bilginin inşasında rol oynamaktadır.

SONUÇ

{+Dir} ekinin Türkiye Türkçesinde söylem açısından işlevinin araştırıldığı çalışmamızın ulaştığı sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Alanyazında; ait olduğu dil bilgisel kategori, adlandırılması, işlevi konusunda çeşitli tartışmalar bulunan *{+Dir}* anlambiliminin hem ek olarak tarihsel/genel karakteristiği hem de bildirişim bağlamı dikkate alındığında ifadeye olasılık anlamı katan bir ek olmanın ötesinde, yargının ifadesi olduğu dil dışı durumu olasılıktan kesinliğe doğru çektiği/yönlendirdiği tespitinde bulunulabilir. Böylece anlambilim, mevcut olasılık konumu “olası” olan kılış, oluş veya duruma yönelik kullanımında “kesinliğe yaklaştırma”, mevcut olasılık konumu “kesinlik” olan kılış, oluş veya duruma yönelik kullanımında ise “kesinleştirme/kesinliği pekiştirme” işlevi görmektedir. Dolayısıyla ekin her bildirişim bağlamında “yargıyı sabitleme/şüpheye yer bırakmama” niyetiyle kullanıldığı sonucuna varılabilir.

{+Dir} anlambilimi üzerine yapılan çalışmaların vardığı bir sonuç olan “ekin, yazı dilinde çoğunlukla kesinleştirme işlevinde kullanılırken konuşma dilinde çoğunlukla kesinliğe yaklaştırma işlevinde kullanılıyor olması”, Walter Jackson Ong’un yazılı kültürün dil ve insan üzerindeki etkilerini içeren görüşleri üzerinden ele alınmış ve şu sonuca ulaşılmıştır: Yazı ile birlikte gelen yazılı kültür, yazılmaya değer olanın saygınlığını gözeterek yazıya dayalı bir dil karakteristiği geliştirmiştir. Türkiye Türkçesinde yazı dili karakteristiğinin ayırt edici yönlerinden biri de *{+Dir}* anlambiliminin kullanım sıklığı ve amacındaki farklılaşmadır. Yazı dilinde yaygın olarak kesinleştirme işlevinde kullanılan *{+Dir}* anlambiliminin bu işleviyle konuşma diline çoğunlukla sirayet ettiği nokta, konu ettiği öznesini kategorize edici, analitik, kapsayıcı, süreklilik içeren, genelgeçerlik iddiasındaki yargılara bağlayan tümel

ifadelerin kullanımınıdır. Bu durum, yine Ong'un temas ettiği, yazılı kültürün insan psikodinamiği üzerine etkisiyle analitik, kategorik dil kullanımına imkân vermesi hususu ile desteklenebilmektedir. Dolayısıyla {+Dir} anlambiriminin, gerek yazılmaya/yazarlık aktarılmaya değer olanın zemini olarak yazının karakteristiğinin etkisiyle, gerek yazılı kültürün insan psikodinamiğine etkisiyle, tümel ifadeler temelinde “yargının kesinleştirilmesi, yükümlenilmesi, sabitlenmesi (şüpheye yer bırakılmaması)” açısından ayırıcı bir işlevi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tümel ifadelerde ayırıcı bir işlevi tespit edilen {+Dir} anlambiriminin Türkçede bilinçli veya bilinç dışı üretilen söylemler açısından işlevinin açıklığa kavuşturulabilmesi için tümel ifadelerin Gadamer'in “Hakikat ve Yöntem” adlı eserinde bilgi-anlam-dil ilişkisine değinen görüşlerinden faydalanan kısa bir analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre dil, insan veya toplumun bilgi ve anlam üretmesi için hem tecrübe kaynağı (önyargı) hem de tasarım zeminidir. Tümel yargılar ise insanın çevresini en kapsamlı biçimde ve doğrudan bilgi ve anlam formuna getirdiği ifadelerdir. Yargıladığı nesnesinin neliğine ve nedenine yönelik tümel bir çıkarımı içeren bu ifadelerde {+Dir} anlambirimi, kesinleştirici/kesinliği pekiştirici etkisiyle, insanın dünyasını oluşturacak anlamın ve bilginin inşasına/sabitlenmesine katılmaktadır. Böylece {+Dir} anlambirimi, Türkçe dünyasıyla düşünüp tasarlayan insanların yaşamının her noktasındaki düşünüş ve davranışını güdüleyen söylemleri üretmede etkin bir rol oynamaktadır.

Çalışma sonucunda {+Dir} anlambiriminin işlev üzerine elde edilen bulgular kuşkusuz ekin söylem içindeki tek ve değişmez işlevi değildir. Farklı paradigmlar ve disiplinler açısından ekin söyleme dair birçok işlevi tespit edilebilir. Bunun yanında çalışma sonucunda tespit edilen işlev yalnızca {+Dir} anlambirimine ait değildir. Örneğin Türkiye Türkçesinde geniş zaman ekinin olumlusu veya olumsuzu da benzer bir işlevi görmektedir. Türkiye Türkçesinin anlamlı veya anlam ayırt edici birimlerinin söyleme yönelik işlevlerinin tespit edilmesi, metin üretme stratejilerinden eleştirel söylem çözümlemesi gibi birçok konu ve alan için faydalı veri temin edebilir. Hatta böyle bir faaliyet, uzun vadede bir söylem gramerine dönüştürerek Türkoloji ve dil bilimi için ödev olarak ortaya çıkabilir.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlık olarak yürütülmüştür. Haricî bir katkı yoktur.

Etik Kurul Beyanı

Araştırmamız etik kurulu onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Altan, A. (2009). Çocuklar İki Farklı Anlamı Olan bir Takıyı Öğrenebilir mi? Türkçede -Dir Takısının Edinimi. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 33-47.
- Anlı, Ö. F. (2013). Bir Karşıt-Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik: Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (15), 145-169
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. (Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baydar, T. (2012). +Dir Bildirme Eki Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 37-54.
- Boz, E. (2014). Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri –I 26-27 Eylül 2004 (s. 501-512), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çelebi, N. (2014). Türkiye Türkçesinde Bildirme Ekinin İşlevleri. (Ed. N. Demir, F. Yıldırım). *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı*, İçinde (s. 103-114). Adana.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayımlar/Tanıtım.
- Gadamer, H. G. (2009). *Hakikat ve Yöntem-2*. (Çev. Hüsamettin Arslan, İsmail Yavuzcan). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Karpuz H. Ö. ve Aydemir Ö. K. (2012). Gencine-i Adalet'te İktidar Aracı Niteliği İle Bilgi Üzerine Söylem Çözümlemesi. *Turkish Studies*, 7(4), 137-144.
- Kerimoğlu, C. ve Aksu, C. (2015). {-Dir} Biçimbiriminin Sözlü Söylemdeki Kiplik Alanları ve Kullanımları. *Dil Araştırmaları*, 9(17), 73-94.

-
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, M. (2010). Tarihî Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesine -Dİr/-DÜr Eki ve İşlevleri. *Türkbilig*, (19), 59-75.
- Martinet, A. (1985). *İşlevsel Genel Dilbilim*. (Çev. Berke Vardar). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür – Sözüün Teknolojileşmesi*. (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- Savran, H. (2008). Türk Dilinde +Dİr Bildirme Eki ve +Dİr Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri. *UÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(14), 163-188.
- Somuncu, M. (2020). Ünlem ve Ünlemlere İşlevsel Yaklaşım ‘Garibnâme Örneği’. *Dil Araştırmaları*, 14(26), 65-82.
- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Van Dijk, T. (2015). Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım. (Hazırlayan B. Çoban, Z. Özarslan). *Söylem ve İdeoloji*, içinde (s. 15-100). İstanbul.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yılmaz, K. (2015). +Dİr- Eki Üzerine. *Türk Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 79-87.
- Yüceol Özezen, M. (2010). Türkçede Bildirme Çekimi ve Olasılık-Pekiştirme Kategorisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17(2), 187-196.
-